

A GHYCZY CSALÁD ÉS TORONTÁL VÁRMEGYE

FORGÁCS HAJNALKA

ABSTRACT

József Ghyczy (1756-1835), the first deputy governor of Komárom County, judge of the Seven-Person Chamber, parliamentary envoy, royal councillor, and magistrate of the Court of the Land of the Judiciary, was deputy governor of Torontál County from 21 March 1820 to 8 August 1825, and then de facto governor from 8 August 1825 until his death on 28 April 1835. The main events that took place in Torontál County during his term as Chief Bailiff were: the election of Sándor Kászonyi Deputy Bailiff and János Marczibányi Bailiff as Parliamentary Ambassadors for the National Assembly of 11 September 1825, the adoption of a decree on the dissemination of the Hungarian language, the election of Miksa Hertelendy and István Ivándai Karátsonyi as ambassadors for the National Assembly of 8 September 1830, the fight against the cholera epidemic was waged, the recruit reserve was established and a new fifth district was decided upon. In the private noble family library of Ignác Ghyczy (1799-1870), famous book collector and MP, nephew of József Ghyczy, there is a series of lexicons entitled 'Közhasznu esmeretek tára', of which the entry 'Torontál' in volume 12 of 1834 ends with the name of József Ghyczy, the Chief Bailiff. Ágoston Debreczeni Bárány (1798-1849), notary of the royal table and lawyer, was appointed honorary deputy notary of Torontál County by József Ghyczy at the general assembly of October 1829. Parts of the Ghyczy collection are the volumes of Ágoston Bárány entitled 'Torontálvármegye' hajdana' (The Past of the County of Torontál') (Budán [Buda] : A' Magyar Kir. Egyetem' betűivel, 1845) and 'Temesvármegye' emléke' (Memory of

County Temes') (Nagy-Becskereken [Nagy-Becskerek] : Pleitz Pál' betűivel, 1848). *Most of the periodicals in which Bárány's literary works and other writings appeared (Aurora, Felső Magyar-Országai Minerva, Hébe, Koszorú, Muzáron, Regélő, Tár-salkodó, Tudományos Gyűjtemény, Uránia) are also part of the Ghyczy collection.*

Kulcsszavak: Ghyczy család, Torontál vármegye, Ghyczy József, főispán, Ghyczy Ignác, Debreczeni Bárány Ágoston

BEVEZETÉS

A tanulmányban a Bánság és Torontál vármegye 18-19. századi nyelvi-kulturális összetettségére világítok rá. Ebben a multikulturális környezetben töltött be vezető hivatali szerepet Ghyczy József, Torontál vármegye főispánja. Az általa pártfogolt költő és helytörténész, akadémikus, Debreczeni Bárány Ágoston – miközben Ghyczy jóvoltából a hivatali pályán emelkedett – számos mű mellett elkészítette a Délvidék történetének első, magyar nyelvű monográfiáját. Két fő műve és számos, hírlapokban megjelent kisebb munkája megtalálható Ghyczy József unokaöccse, Ghyczy Ignác komáromi könyvgyűjtő, országgyűlési képviselő családi könyvtárában.

A BÁNSÁG ÉS TORONTÁL VÁRMEGYE A 18-19. SZÁZADBAN

A Bánság a 18. században Krassó-Szörény, Temes, Torontál és Arad vármegyéből állt. A régió soknyelvű, multikulturális¹, interkulturális és soketnikumú² volt. A 18. században a Bánság valódi olvasztótégellyé vált a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom határán. A határrégiók kivételével a megyék önálló adminisztrációval rendelkeztek.³ Torontál vármegye székhelye Nagybecskerek volt, az adminisztratív apparátus az államkincstár épületében működött.⁴ A hivatalnokok a Bánságból vagy Magyarországról érkeztek, magyarul vagy németül beszéltek.⁵ A megyei hivatalnokokat a prefektusok és alprefektusok képviselték, kinevezést a magyar királyi kancelláriától kaptak.⁶ Mária Terézia 1779. július 13-án alapította Torontál vármegyét.⁷ 1780 után, II. József alatt a tíz újonnan kialakított körzet között szerepelt Temesvár körzet, amely Krassót, Torontált és Bácsot foglalta magában. A kamara és a helyi tanács egyesítése után a jogi ügyeket a helyi tanács rendezte. A Bánság kamarai adminisztrációja a közügyek rendezésével foglalkozott. A bánsági adminisztráció kivételes helyzete annak volt köszönhető, hogy tíz adminisztratív kamarával rendelkezett, így nagyobb területű volt, és számos társadalmpolitikai előnnyel rendelkezett. II. József halálát követően nyolc adminisztratív

kamara megszűnt (beolvadt), csupán a temesvári és a zombori maradt fenn. Temesvár és Zombor feladata volt, hogy a kormányzati központtól távol eső területeket irányítsa. Az állam viszonylagosan nagy területet kormányozott. A II. József által elrendelt népszámlálás adatai szerint Torontál vármegyében a nemesek száma 129, a hivatalnokok száma 62, a földbirtokos földművesek száma 16 943 fő, a földnélküli parasztok lélekszáma 15 610 fő volt.⁸ Torontál vármegye felekezeti arányairól a következő állapítható meg az 1774–1784-es népszámlálási adatok alapján: római katolikus vallású 46 019 fő, evangélikus és református 1500 fő, ortodox 103 000 fő, zsidó vallású 64 fő volt. Az 1779-es adminisztratív rendelkezések a római katolikus és a református magyar lakosságot északról délre telepítették.⁹ 1800 és 1950 között a Bánság a békés egymás mellett élés mintája volt, példaképpül szolgált a kölcsönös megértés, valamint az interetnikus és vallásközi kapcsolatok létesítése szempontjából.¹⁰ A 19. században a Bánság a prosperitás egyik fellegvára volt. 1800 körül Temesvár növekedési pályára állt. 1880 és 1914 között figyelemreméltó gazdasági fellendülés következett be a városban. A város a régió egyik legfontosabb ipari, kereskedelmi, pénzügyi és kulturális központja lett, amelyben multi- és interkulturális együttműködés zajlott, amelynek polgárai soknyelvűek voltak, ahol művészeti és irodalmi alkotások, tudományos és technikai innovációk születtek. Az 1718–1779, 1804–1840, 1849–1860 és 1880–1919 közötti időintervallumokban a Bánság prosperáló terület volt. A régió a kulturális-nyelvi-vallási sokszínűség tereként értelmezte magát.¹¹ Ezen időszakok egyikére, az 1804 és 1840 közötti intervallumra esett Ghyczy József torontáli közeleti pályája is.

GHYCZY JÓZSEF KÖZÉLETI PÁLYÁJA

A Ghyczy család több tagja viselt vezető hivatalt Nyitra és Komárom vármegyében.¹² Ghyczy József (Kisigmánd, 1756. március 9. – Pozsony, 1835. április 28.), Torontál vármegye főispánja Komárom vármegyei hivatali pályája a vármegyei archontológiából pontosan nyomon követhető. 1781. július 9. és 1786. május 8. között első aljegyző; 1790-ben első alispánjelölt; 1790. március 18. és 1794. április 29. között másodalispán; 1794. április 29. és 1806. október 8. között első alispán volt.¹³ Ekkor lemondott hivataláról¹⁴, mert a Hétszemélyes Tábla bírójává¹⁵, elnökévé¹⁶ nevezték ki. Szigeti István monográfiája szerint lemondása 1806. október 6-án történt meg.¹⁷ Több alkalommal volt Komárom vármegye országgyűlési követe (1792. március 28., 1796. október 25., 1802. március 31., 1805. szeptember 23.).¹⁸ 1811–1812-ben a Királyi Tábla országbírói, ítélmesteri és a királyi tanácsosi posztot is betöltötte.¹⁹

I. Ferenc király – Kisszántói Lányi József 1819-ben bekövetkezett halálát követően – 1820-ban Ghyczy Józsefet nevezte ki Torontál vármegye főispáni helytartójává. A rendek 1820. március 21-én tartották meg az ünnepélyes beiktatását.

A tisztújítást augusztus 1-re tűzték ki, azonban sok változás nem történt a tisztikar összetételében. Az első alispán Ittebei Kiss Antal, a helyettes alispán Kászonyi Sándor, a főjegyző Gyertyánffy Dávid, a főügyész Petrovits József, a főszolgabíró az újpécsi kerületben Karácson István, a nagybecskerekiben Hertelendy Ignác, a nagyszentmiklósi kerületben pedig Dellimanics György lett.²⁰

ESEMÉNYEK GHYCZY JÓZSEF TORONTÁLI FŐISPÁNI HELYTARTÓSÁGA ALATT

Borovszky Samu összefoglalása²¹ szerint az itáliai forradalmi mozgalmak sikeres elnyomása az udvart elbizakodottsággal töltötte el, ezért elrendelte az újoncozást. Ez a rendelkezés elégedetlenséget szült az országban. Az 1821. április 4-i királyi leirat elrendelte, hogy „1813-ban a magyar ezredek pótlására kívánt 60 000, majd az 1815-ben kívánt 30 000 újoncból a még hiányzó jutalék kiállítassék”²². E rendelet végrehajtása szinte minden vármegyében akadályokba ütközött. A rendeletet Torontál vármegyében a május 22-i közgyűlésen tárgyalták első alkalommal. A karok és rendek feliratban igyekeztek meggyőzni az udvart a rendelet törvénytelen mivoltáról, a felíratra érkezett válasz tárgyalásakor azonban már nem kívántak ellenkezni az abban foglaltakkal. Nagybecskereket és Nagyszentmiklóst jelölték ki az újoncozás helyeként.

A bécsi birodalmi kormány 1821. augusztus 13-án Perzenburgban kibocsáttatott a királlyal egy másik rendeletet is, amely szerint az adó november 1-től csak pengőben fizetendő. Az adóügyi leiratot az 1822. november 15-i közgyűlésen tárgyalták. A rendek feliratban kérték a rendelet végrehajtásának elhalasztását, majd alávetették magukat a rendeletben előírtaknak. A kormánynak mindazonáltal jelentős megyei ellenállással kellett szembenéznie mind az újoncok kiállítása, mind pedig az adóra vonatkozó leirat teljesítése tekintetében,²³ a megyék ugyanis 1820 és 1823 között „sorozatosan szegültek ellene a rendeleteknek.”²⁴

GHYCZY JÓZSEF FŐISPÁNSÁGA

A király 1825. augusztus 8-án, a vármegyei közgyűlés ülésén felolvasott rendelete alapján valóságos főispánná nevezték ki Ghyczy Józsefet. Ghyczy József főispánsága alatt számos jelentős esemény zajlott le Torontál vármegyében.

Ghyczy József valóságos főispánná való kinevezését követően, az 1825. augusztus 8-án tartott közgyűlésen, az 1825. szeptember 11-re hirdetett országgyűlésre követték választották Kászonyi Sándor alispánt és Marczibányi János táblabíró.²⁵

Torontál vármegye a magyar nyelvnek a vármegyében való terjesztése ügyében az 1830. december 6-i közgyűlésből bizottságot állított ki. A bizottság az 1831. október

13-i közgyűlésen mutatta be javaslatát. A javaslatot elfogadták, és elrendelték közhírré tételét. A határozat kimondta, hogy tisztikarnak magyar nyelven kell működnie. A polgári és büntető pereket magyar nyelven kell megkezdeni és befejezni. Megtiltották a nem magyar nyelvű beadványok elfogadását. Magyar nyelvet nem beszélő személy nem viselhetett közhivatalt. A magyar nyelvet nem beszélő jegyzőknek, hivatalvesztés terhe mellett, három év alatt el kellett sajátítaniuk a magyar nyelvet, ám addig is kötelesek voltak magyar nyelvet ismerő segédet alkalmazni maguk mellett. A magyar nyelvet nem beszélő mesterlegényeket nem vehették fel céhbe addig, amíg meg nem tanulták a nyelvet. A határozat révén a magyar nyelv vezető szerephez jutott a soknyelvű régióban. A javaslatot Debreczeni Bárány Ágoston szövegezte meg.²⁶ A határozat elfogadását e szavakkal ünnepelte a *Tudományos Gyűjteményben*: „A' lelkesedés, melly a' nemes kebleknek tulajdona, végre kitöré zárait. Hála ér'tte! e' kies Megye, e' magyarkánán, Törvényszékein is hallatja már a' nemzeti nyelvet.”²⁷, majd ezt követően közölte a határozat szövegét. A következő évben is reményteljes várakozással figyelte a magyar nyelv kiterjesztése ügyének előrehaladását: „Szép reménnyel biztat – a' sok gát mellett is – Torontálban, haladása a' nemzetisedésnek, 's óriási lépésnek lehet mondani azt itt, hol 7-8 esztendő előtt, lappangva 's bújdoskolva keres rokon-ajkat a' Magyar. A' megye' határozása a' magyar nyelv' ügyében [...] 's a' vármegye' lelkes tisztviselőjinek tántoríthatlan elhatározottsága, illy rövid időszak alatt is, a' tiszti tollat nemesebbé, hatóbbá 's kedvesebbé varázsolja, 's egyenlő folyamatot kezd szülni a' hivatalos írások foglalatai között.”²⁸

Az 1830. szeptember 8-iki országgyűlésre Torontál vármegye követte választotta Hertelendy Miksát és Ivándai Karátsonyi Istvánt. 1830. szeptember 28-án Pozsonyban magyar királlyá koronázták V. Ferdinándot.²⁹ Ezen az országgyűlésen határozták meg a vármegyékre kivetendő adó és újoncjutalék mértékét.³⁰ Torontál vármegyére 1010 újonc jutott. A vármegyei porták számát 47-ben és 48-ban állapították meg.

Torontál vármegye is küzdelmet folytatott az országos kolerajárvány ellen. Bizottságot állítottak ki az óvintézkedések megtétele céljából, ám a járvány minden erőfeszítés ellenére terjedésnek indult. Kezdetben a Tisza melletti falvakban jelent meg, majd az egész vármegyében elharapózott. 1831 első felében már csillapodott a járvány.³¹

Az 1831. október 10-i közgyűlésen – még Ghyczy József főispánsága alatt – a vármegyei karok és rendek új, ötödik járás felállítását határozták el. A törökbecsei járás megalakítása azonban már Hertelendy Ignác főispánsága alá esett, aki 1835-től látta el a főispáni tisztséget, 1835 és 1839 között helyettes főispánként³². Ünnepléses főispáni beiktatása az 1839. május 13-i közgyűlésen történt meg.

Ghyczy József unokaöccse, Ghyczy Ignác (1799–1870) híres komáromi könyvgyűjtő, országgyűlési képviselő XVIII-XIX. századi nemesi családi magánkönyvtárában megtalálható a *Közhasznu esmeretek tára* című lexikonsorozat,

amelynek 1834. évi 12. kötetében³³ a „Torontál” szócikk Ghyczy József nevének említésével zárul: „Főispánja ghyczi, assa- és ablancz-kürthi Ghyczy József ur Eó Mélt.”³⁴

DEBRECZENI BÁRÁNY ÁGOSTON GHYCZY JÓZSEFTŐL KAPOTT KINEVEZÉSEI

Ghyczy József, Torontál vármegye főispánja nevezte ki Debreczeni Bárány Ágoston királyi táblai jegyzőt, ügyvédet Torontál vármegye tiszteletbeli aljegyzővé az 1829. évi októberi közgyűlésen.

„Torontálmegeye élén 1829-ben *Ghéczi Ghiczy József* (de Assa, Ablancz és Kürth) főispán, kir. tanácsos és hétszemélyes táblai ülnök állott. Nagyon kedvelt főispán volt. [...] Azonban az arisztokrata nábobok megyéjében Ghiczy főispánnak sem sikerült többet keresztülvinnie a még idegennek tekintett Bárány érdekében, mint hogy az 1829-ik évi őszi közgyűlésen tiszteletbeli aljegyzővé nevezte ki őt. Torontálban már ez is kitüntetésszámba ment, melyre csak a megye előkelő nemzetségeinek fiai érdemesítették. Mutatja az 1828-ik évi aug. 25-iki eset, midőn Ghiczy főispán a hatalmas Csekonics József generálisnak fiát, Csekonics Jánost is csak Torontálmegeye tiszteletbeli aljegyzőjévé nevezte ki. Az előkelő családok fiai közönségesen ezzel az állással kezdték megyei szereplésüket. Bárány köszönettel fogadta a kinevezést. Örült, hogy a megye szolgálatába fölvtették.”³⁵

Torontál vármegye aljegyzőjeként Debreczeni Bárány az első jegyzőkönyvet 1830. április 26-án készítette el és írta alá. Mivel azonban – Torontál vármegyén kívülről érkezettként – a hivatali ranglétrán nem tudott volna tovább jutni, Ghyczy József áthelyezte őt a vármegyei ügyészséghez. Bárány ekkor megújult lelkesedéssel adta át magát ismét a szépirodalom művelésének.³⁶

Az 1831. április 13-i közgyűlés a nagybecskereki járásba alszolgabírónak jelölte Bárány Ágostont, ám nem választották meg. Ghyczy József főispáni minőségében és jogkörére hivatkozva ekkor „becsületből való alügyésznek”³⁷ nevezte ki Bárányt.

DEBRECZENI BÁRÁNY ÁGOSTON PÁLYAKÉPE

Debreczeni Bárány Ágoston (Miskolc, 1798. december 29.-Makó, 1849. április 11.) ügyvéd, Torontál vármegye levéltárnoka és a Magyar Tudós Társaság levelező tagja volt. Jogi tanulmányait 1817-ben fejezte be Egerben. 1818-1819-ben joggyakornok volt.³⁸ 1819-ben, Borsodban esküdt lett.³⁹ 1820-ban Pesten királyi táblai jegyzőnek esküdött fel. 1821-ben ügyvéd lett Pesten. Kazinczy Ferenc hatására, akivel levelezésben állt, kezdett el szépirodalommal foglalkozni, ám ő a költészet helyett a történeti kutatásokra buzdította. Eleinte a költészetben, majd az életrajzírásban

próbálta ki tehetségét. Sokféle műfajjal kísérletezett. Eleinte melankolikus verseket írt az *Aurorába* (1824–1826), valamint a korabeli szépirodalmi almanachokba és folyóiratokba.⁴⁰ Közleményei megjelentek a *Hébében* (1825–1826), a *Koszorúban* (1831), illetve más zsebkönyvekben és folyóiratokban. Elbeszélései az *Urániában* (1829) és a *Társalkodóban* (1837) jelentek meg. Novellái, útirajzai, történeti kutatáson nem alapuló, hazafias lelkesítés céljából⁴¹ írt életrajzai és történeti tanulmányai a *Felső Magyar-Országi Minervában* (1825–1832, 1835–1836), a *Társalkodóban* (1833, 1835–1836) és a *Tudományos Gyűjteményben* (1827, 1833) láttak napvilágot. Útirajzai *Vándorpályám* címmel a *Társalkodóban* (1833, 1835) jelentek meg. 1825 tavaszán Torontálba költözött, ahol Bégaszentgyörgyre, uradalmi ügyész unokabátyjához, Bárány Antalhoz ment uradalmi ügyészsegédnek. *Bege-Szent-György' leírása*⁴² Bárány Ágoston első helytörténeti munkája.⁴³ Ezen a helyen kezdte a német nyelv tanulását, valamint színművet és regényt fordított. Karácsonyi Lázár beodrai birtokán dolgozott uradalmi ügyészként. 1828-ban Bánlakon az uradalmi levéltár lajstromozásával foglalkozott. 1829 októberében Ghyczy József kinevezésére Torontál megye tiszteletbeli aljegyzője lett. 1831 októberében Torontál vármegye levéltárnokává nevezték ki. Ebben az időben figyelme a dél-magyarországi vármegyék történetére irányult, valamint számos történeti értekezése is megjelent a *Felső Magyar-Országi Minervában*, a *Társalkodóban* és a *Tudományos Gyűjteményben*.⁴⁴ E kinevezést követően készítette el a déli, délkeleti vármegyék helytörténeti leírásait. Bárány Ágoston a Délvidék első helytörténésze, „[...] a Délvidéknek első magyar monografusa”⁴⁵ volt. Debreczeni Bárány „nevéhez fűződik az első tudományos szintű délvidéki történetírás.”⁴⁶ Munkáit korának romantikus történelem-szemlélete hatotta át. A Torontál vármegyei közgyűlés 1836-ban a vármegye táblabírájává választotta.⁴⁷ A Magyar Tudós Társaság 1836. szeptember 10-én választotta levelező tagjai közé. 1849-ben helyettes alispánná nevezték ki. 1849-ben a szerb támadás miatt menekülni kényszerült a vármegyéből. 1849. április 11-én Makón hunyt el. Az Akadémián halála után három évvel, 1852. április 3-án Toldy Ferenc tartott felette emlékbeszédet. Beszédében a következő szavakkal méltatta Bárányt: „Ő, ki annyi hazafinak emlékezetét költötte fel 's igyekezett dicsőíteni életrajzai által, megérdemli, hogy az övé mellett is részvéttel késsünk. [...] Bárány, szerény polgári állása' daczára is nem csekély tényezője volt a' magyar ügyeknek egy hajdan magyar, de török és rác pusztítások által elhanyaglott és idegen telepekkel megrakott megyében; nem volt az a' nemzeti érdek, melyet ő ott lelkesen, 's nem csak, de sikeresen is, ne pártolt volna.”⁴⁸

Fő műve a *Torontálvármegye' hajdana* (Budán [Buda] : A' Magyar Kir. Egyetem' betűivel, 1845) és a *Temesvármegye' emléke* (Nagy-Becskereken [Nagy-Becskerek] : Pleitz Pál betűivel, 1848). A *Torontálvármegye' hajdana* Bárány első önálló kötete, és „az első történelmi mű, mely a délvidék multját magyar nyelven tárgyalja.”⁴⁹

A *Torontálvármegye' hajdana* megjelenése előtt Bárány Ágoston több tanulmányt írt Torontál vármegye témakörében, melyek egy része megjelent, más részük pedig kéziratban maradt, és elveszett vagy elkallódott.

Pleitz Ferenc Pál 1846-ban létrehozott⁵⁰ nagybecskereki nyomdája, amely 1847-ben kapott nyomdai szabadalmat⁵¹, a *Temesvármegye' emléke* című kötetel kezdte meg igen jelentős könyvkiadói tevékenységét.⁵² Ezt cáfolja Németh Ferenc tanulmánya, amely szerint ez a kötet a kiadó harmadik terméke volt.⁵³ Bárány e könyvvel célt és irányt jelölt ki a kiadóház tevékenysége számára a történelem tárgykör és a magyar nyelv tekintetében.⁵⁴ Bárány volt a nyomda első magyar korrektora.⁵⁵

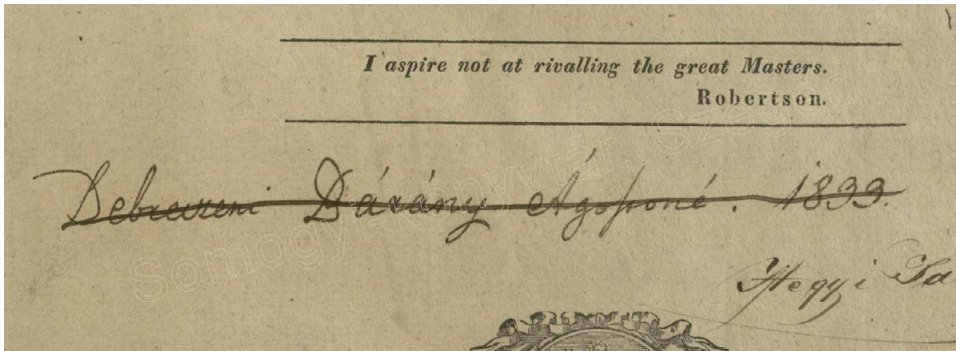
A *Torontálvármegye' hajdana* és a *Temesvármegye' emléke* című művek „kölcsonösen kiegészítik egymást”⁵⁶. A művekben sok visszautalás, ismétlés, tartalmi és szerkezeti hasonlóság ismerhető fel. A felhasznált források jelentős része is megfigyelhető. Ellentmondás nem fedezhető fel a két mű között. Szentkláray lelkiismeretes történeti munkáknak tartotta ezeket a műveket.⁵⁷ E munkák – noha módszer-tanukban, a forráskritika hiánya miatt, elmaradnak a kortárs magyar történetírás színvonalától – jelentősége abban áll, hogy elsőként helyezték el Dél-Magyarországot a magyar nemzeti történelem keretei között.⁵⁸ Debreczeni Bárány délvidéki helytörténeti munkássága a nemes ifjak hazafias honismereti mozgalmába tagozódott be, „szándékai összecsengtek a magyar reformkor fiataljainak hon- és népismereti törekvéseivel.”⁵⁹

Bárány több megyetörténete kéziratban maradt. A fent említett, Torontál vármegye történetét leíró munkái mellett a *Keve vármegye emléke* (1846), a *Bodrog vármegye az előkorban* (1846), a *Csanád vármegye hajdana* (1847), a *Krassó s Haram vármegyék és a Szörényi Bánság* (1847), valamint a *Bács vármegye az őskorban* (1847) című kéziratok helye máig ismeretlen.⁶⁰ A *Keve vármegye emléke* és a *Bodrog vármegye az előkorban* című művekkel 1846-ban sikertelenül pályázott az Akadémiánál.⁶¹ A *Bács vármegye az őskorban*-nal 1847-ben pályázott a Magyar Tudományos Akadémiánál.⁶²

Debreczeni Bárány Ágoston délvidéki kutatásaival kapcsolatban meg kell említeni, hogy azok a történettudományon kívül más irányokba is elágaztak. Erdélyi János felkérésére több, mint ötven délvidéki népdalt és mūdalt gyűjtött össze. 1846. júniusi gyűjtése az Erdélyi János által szerkesztett *Magyar népköltési gyűjteményben* (Pest: Beime J. Ny., 1846–1848) látott napvilágot. E tevékenysége miatt nevezhetjük az „első torontáli néprajzkutató”⁶³-nak. Németh Ferenc tanulmányában a Délvidék első színikritikusának tartotta Bárányt, mivel tudomása szerint ő írta az első délvidéki színikritikákat.⁶⁴

DEBRECZENI BÁRÁNY ÁGOSTON TULAJDONBEJEGYZÉSEI

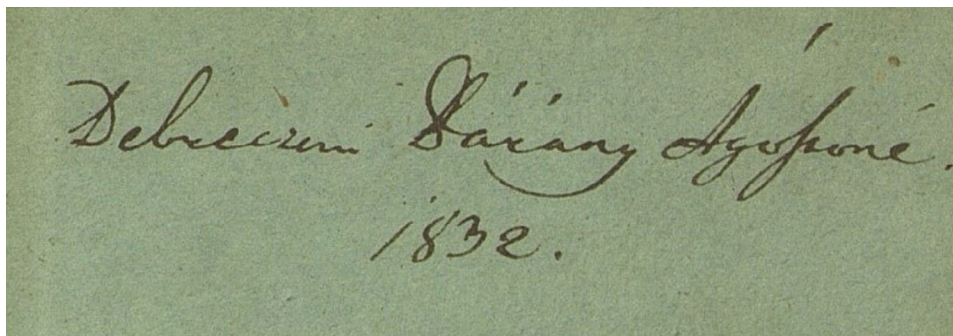
A jelenleg elérhető adatbázisok szerint Debreczeni Bárány Ágoston kézírásos possessorbejegyzése két kötetben található meg. A *Magyar ország történetei időszaki táblákban : világosítva a világnak egykorú történeteivel és a magyar királyi háznak nemzeti lajstromival* / szerk. Petrovits Fridrik Kerestély című kötetben (Pesten [Pest]: nyomtattatott Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István könyvnyomtató-intézetében, 1830) ez olvasható: „Debreczeni Bárány Ágostoné. 1833.” (1. kép) A könyvet a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban őrzik. A Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsa e művéért nevezte ki Petrovics Frigyes Keresztélyt (1799–1836) „a történetírási osztály első rendes tagjává”⁶⁵ 1830. november 17-én⁶⁶. Bárány Ágoston számára fontos lehetett történész elődjének fő műve, ám a *Torontálvármegye’ hajdanában* és a *Temesvármegye’ emlékében* nem hivatkozott rá.

1. kép: Debreczeni Bárány Ágoston tulajdonbejegyzése

(forrás: http://pex.sk-szeged.hu/nevek/barany_agoston.html, letöltés: 2025. január 17.)

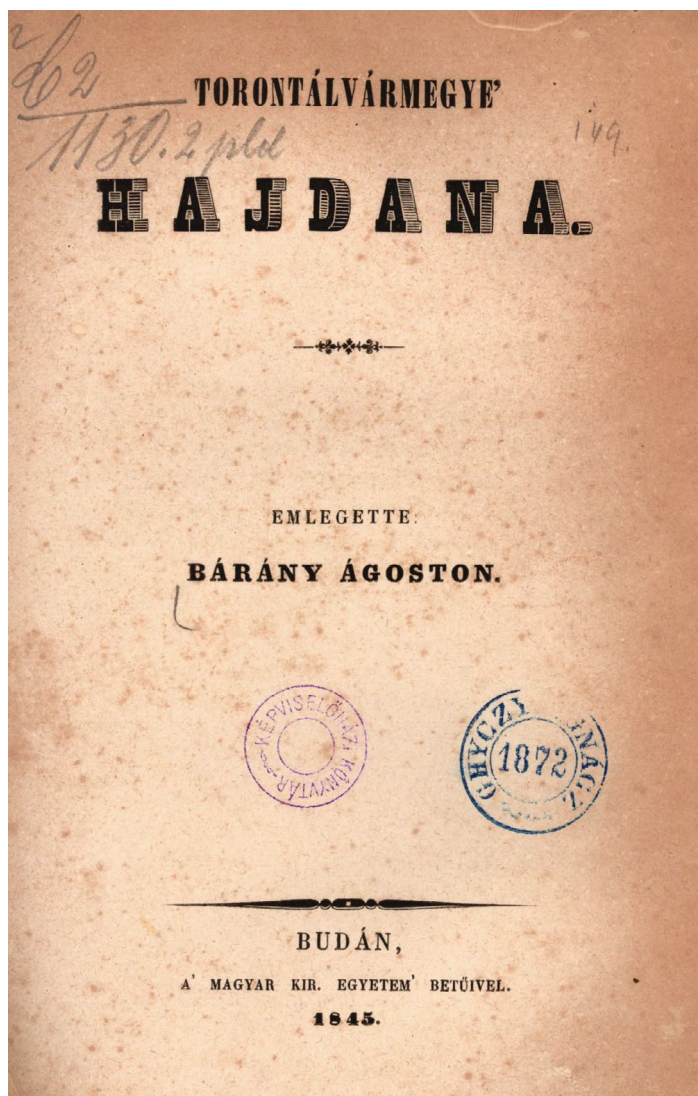
Az *Uránia : MDCCCXXXII : ötödik évi folyamat* ([Esztergom] : Beimel József, [1831?]) kötetének előzéklapján a következő tulajdonosi bejegyzés található: „Debreczeni Bárány Ágostoné. 1832.” (2. kép). A kötetet a győri Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér Kisfaludy Károly Könyvtárában őrzik. Azért lehetett fontos Bárány számára ez a füzet, mert ebben látott napvilágot *Csalatás* című epigrammája.⁶⁷ Az *Urániában* több verse és egyéb írása is megjelent.

2. kép: Debreczeni Bárány Ágoston tulajdonbejegyzése
(forrás: Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér Kisfaludy Károly Könyvtára)

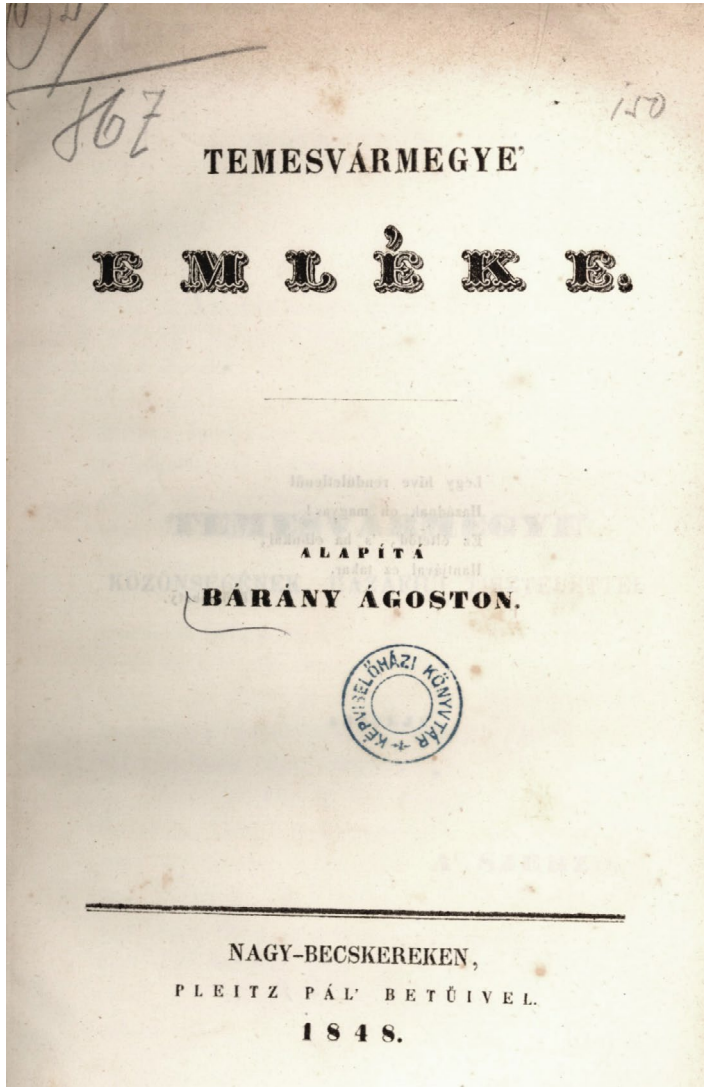
DEBRECZENI BÁRÁNY ÁGOSTON MŰVEI A GHYCZY-GYŰJTEMÉNYBEN

Az Országgyűlési Könyvtár Ghyczy-gyűjteményének részét képezi Bárány Ágoston két fő műve: a *Torontálvármegye' hajdana* és a *Temesvármegye' emléke*. A *Torontálvármegye' hajdana* (Budán [Buda]: A Magyar Kir. Egyetem' betűivel, 1845) kézírásos possessorbejegyzést nem tartalmaz. Margináliák: sorszéli, kék ceruzás jelölések találhatóak benne, egy kéztől. A címlap rectóján található a Ghyczy Ignác 1872 körpecsét és a Képviselőházi Könyvtár körpecsétje (3. kép).

3. kép: Debreczeni Bárány Ágoston *Torontálvármegye' hajdana* című kötetének címlapja
(forrás: Országgyűlési Könyvtár)

A *Temesvármegye' emléke* (Nagy-Becskereken [Nagy-Becskerek] : Pleitz Pál' betűivel, 1848) sem kézírásos possessorbejegyzést, sem pedig margináliát nem tartalmaz. A címlap rectóján található a Képviselőházi Könyvtár körpecsét, a 63. oldal lapjának verzóján található a Ghyczy Ignác 1872 körpecsét. (4. kép)

4. kép: Debreczeni Bárány Ágoston *Temesvármegye' emléke* című kötetének címlapja
(forrás: Országgyűlési Könyvtár)

Mindkét kötet félbőr kötésben van. A köteteket feltehetően az előléptetésekért hálás Bárány Ágoston ajándékozta Ghyczy Józsefnek, akinek köszönhetően a két kötet a családi könyvtárba kerülhetett. A *Torontálvármegye' hajdana* című mű megjelenését József főherceg is támogatta.⁶⁸ Ghyczy Ignác 1849 őszétől 1864-es nyugdíjba vonulásáig István és József főherceg gazdaságait vezette⁶⁹, így akár munkaadójától is kaphatta a kötetet.

Azok a periodikumok, amelyekben Bárány szépirodalmi művei és egyéb írásai láttak napvilágot – *Aurora*⁷⁰, *Felső Magyar-Országi Minerva*⁷¹, *Hébe*, *Koszorú*⁷², *Muzáron*⁷³, *Regélő*⁷⁴, *Társalkodó*⁷⁵, *Tudományos Gyűjtemény*⁷⁶, *Uránia* –, néhány kivételtől eltekintve szintén a Ghyczy-gyűjtemény részét alkotják.

ÖSSZEGZÉS

Ghyczy József pályája némiképp eltért a Ghyczy családban megszokottól. Komárom vármegyei indulását követően Torontál vármegye főispánja lett. Főispánsága alatt pártfogolta és különféle közigazgatási pozíciókba emelte a sokoldalú tehetséget, Debreczeni Bárány Ágostont, aki hivatali pályáján a helyettes alispánságig jutott. Bárány Ágoston széles körű érdeklődésének köszönhetően ügyvéd, költő, levéltáros, helytörténész, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt. Két fő műve, a *Torontálvármegye' hajdana* és a *Temesvármegye' emléke* megtalálható Ghyczy Ignác, Ghyczy József unokaöccse nemesi családi magánkönyvtárában. Feltehetően a Ghyczy József által támogatott szerző ajándékozta azokat pártfogójának, és a munkák Ghyczy József által kerülhettek a családi könyvtárba. Azok a hírlapok, amelyekben Debreczeni Bárány Ágoston különféle írásai megjelentek, nagy többségben szintén a Ghyczy-gyűjtemény részét képezik.

JEGYZETEK

- 1 *The Banat of Timisoara. A European melting pot.* Ed. by Neumann, Victor. London, 2019. 68., 77–78. (a továbbiakban: Neumann 2019.)
- 2 Neumann, Victor: *Multicultural identities in a Europe of regions: The case of Banat county, Discussion papers 34.* Budapest, 1996. [1.] (a továbbiakban: Neumann 1996.)
- 3 Neumann 2019. 71., 84.
- 4 Uo.
- 5 Neumann 2019. 85.
- 6 Neumann 2019. 71., 85.
- 7 Neumann 2019. 85.
- 8 Neumann 2019. 93–94.
- 9 Neumann 2019. 97.
- 10 Neumann 1996. 2.
- 11 Neumann, Victor: *Das Banat und sein kulturelles Erbe.* In: *Das Temeswarer Banat: Eine europäische Regionalgeschichte.* Szerk. Neumann, Victor. [1]–16. Berlin – Boston, 2023. 2. <https://doi.org/10.1515/9783111010960-004> (Megtekintés: 2025. január 17.)
- 12 Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Negyedik kötet.* Pest, 1858. 401.; Rybár Olivér: *Kiegészítések a Cholnoky család történetéhez – Cholnoky Jenő anyai ági rokonsága.* In: *Veszprémi Szemle* 25. 3. sz. (2023) 59.
- 13 Bognár Péter – Schmidt Mayer Richárd – Stegmayer Máté: *Komárom vármegye archontológiája (1713–1849). Fejezetek Komárom vármegye múltjából I.* Tata, 2024. 164. (a továbbiakban: Bognár – Schmidt Mayer – Stegmayer 2024.)
- 14 Szigeti István: *Az 1844-es Komárom megyei tisztújítás.* In: *Limes*, 13. 1. sz. (2000) 86.
- 15 Szigeti István: *„Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni”: Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888).* Budapest, 2012. 18. (a továbbiakban: Szigeti, 2012.)
- 16 Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monografiája: A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája: Komárom vármegye és Komárom sz. kir. város. Hasonmás kiadás.* Budapest, 2018. 499.
- 17 Szigeti 2012. 19.
- 18 Bognár – Schmidt Mayer – Stegmayer 2024. 164.
- 19 Pálmány Béla: *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja: 1825–1848. 1. kötet.* Budapest, 2011. 192.; Pálmány Béla: *A magyar rendi országgyűlések történeti almanachja: 1790–1812. 1. kötet.* Budapest, 2019. 690.
- 20 Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai: Magyarország monografiája: A Magyar Korona országai történetének, földrajzi, képzőművészeti, néprajzi, hadügyi és természeti viszonyainak, közművelődési és közgazdasági állapotának enciklopédiája: Torontál vármegye. Hasonmás kiadás.* Budapest, 2018. 451. (a továbbiakban: Borovszky 2018.)
- 21 Borovszky 2018. 451–452.
- 22 Borovszky 2018. 51.
- 23 Bérenger, Jean – Kecskeméti Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon: 1608–1918.* Budapest, 2008. 207.
- 24 Dobszay Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848). A magyar országgyűlések története.* Budapest, 2019. 408.

- 25 Borovszky 2018. 452., 476.
- 26 Szentkláray Jenő: *Debreczeni Bárány Ágoston élete és munkái: Emlékezés Dél-Magyarország első történetírójáról. Értekezések a történeti tudományok köréből.* XXIII. kötet VIII. sz. Budapest, 1914. 36. (a továbbiakban: Szentkláray 1914.)
- 27 Debreczeni Bárány Ágoston: *Nemzeti haladás.* In: Tudományos Gyűjtemény, 15. 4. sz. (1831) 124.
- 28 Bárány Ágoston: „N. becskereki levéltöredék (a magyar nemzetiségről. Aug. 8kán 1832.)”. In: Társalkodó, 67. sz. (1832) [265].
- 29 Az eseményről részletesen: Soós István: *Királykoronázás Pozsonyban 1830. szeptember 28-án. Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 őszén.* Szerk. Soós István. In: Magyar történelmi emlékek. Értekezések = Monumenta Hungariae Historica, Dissertationes. Budapest, 2017. 37–103.
- 30 Mérei Gyula (főszerk) – Vörös Károly (szerk.): *Magyarország története: 1790–1848.* 2. kötet. Budapest, 1983. 672.
- 31 Gyémánt Richárd: *Torontál vármegye „első emberei” – a reformkorban és annak hajnalán (1807–1849).* In: Aracs, XVIII. 1. sz. (2018) 85. (a továbbiakban: Gyémánt 2018.)
- 32 Gyémánt 2018. 85.
- 33 Országgyűlési Könyvtár. raktári jelzet: A2/47:b/12 (a továbbiakban: OGYK)
- 34 [s.n.]: „*Torontál*”. In: Közhasznú esmeretek tára: A Conversations-Lexikon szerint Magyarországra alkalmaztatva. Tizenkettedik kötet. 110. Pesten, 1834. 110.
- 35 Szentkláray 1914. 31.
- 36 Szentkláray 1914. 32.
- 37 Szentkláray 1914. 35.
- 38 M. L. [Markó László]: „*Bárány Ágoston*”. In: A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002. I. kötet. Szerk. Beck Mihály et al. Budapest, 2003. 93.
- 39 [s.n.]: „*Bárány Ágoston*”. In: Szinyeyi József: Magyar írók élete és munkái. I. kötet. Budapest, 1891. 545–546.
- 40 [s.n.]: „*Bárány Ágoston*”. In: Új magyar életrajzi lexikon I. Főszerkesztő: Markó László. [Budapest], 2001. 403.
- 41 [s.n.]: „*Bárány Ágoston*”. In: Magyar életrajzi lexikon. Első kötet. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967. 111.
- 42 Felső Magyar-Országi Minerva, 3. negyed. 8. füzet. (1826). 816–823.
- 43 Németh Ferenc: *Bárány Ágoston – egy reneszánsz lélek a reformkori Torontálban (1798–1849).* In: Évkönyv, 2009 (2009. május 15. – 2010. május 14.). 105–113. Bajmok, 2010. 109. (a továbbiakban: Németh 2010.)
- 44 Borovszky 2018. 268.
- 45 Borovszky 2018. 493.
- 46 Gruber Enikő: *Mi is az a Délvidék?* In: Létünk, 40. 1. sz. (2010) 167.
- 47 Szentkláray 1914. 46.
- 48 Toldy Ferenc: „*Kis gyűlés, apr 3. 1852. (A' történettudományi osztály' részére). Toldy Ferenc titoknok Bárány Ágoston történeti osztályi lt' emlékeztétét olvasta*”. In: Magyar Academiai Értesítő, XII., III. sz. (1852) [183], 186.
- 49 Szentkláray 1914. 54.
- 50 [s.n.]: „*Pleitz Ferencz Pál*”. In: Nyomdászati enciklopédia: Az összes grafikai tudományok ismerettára. Szerk. Pusztai Ferenc. Budapest, 1902. 326.
- 51 Novák László: *A nyomdászat története: V. könyv: 1801–1867.* Grafikai művészetek könyvtára XI. Budapest, 1928. 67.
- 52 „*Bárány Ágoston*”. In: Kalapis Zoltán: Életrajzi kalauz: Ezer magyar biográfia a délszláv országokból. I. Újvidék, 2002. 78–79.
- 53 Németh Ferenc: *A nyomdászat kezdetei Bánátban.* In: Híd, 59. 6. sz. (1995) 359.

- 54 Lőrincz Péter: *A Pleitz család kiadói tevékenysége*. In: *Hid*, 40. 7–8. sz. (1976) 931.
- 55 Németh 2010. 113.
- 56 Németh 2010. 110.
- 57 Szentkláray 1914. 77.; -ch -e. [LUKINICH Imre]: *Szentkláray Jenő: Debreczeni Bárány Ágoston élete és munkái*. In: *Századok*, 50. 9–10. sz. (1916) 661.
- 58 Varga Bálint: *Nemzeti és regionális történelem egy sokszínű térségben: a bánsági történetírás a hosszú 19. században*. In: *Korall*, 16. 62. sz. (2015) 157.
- 59 Mák Ferenc: *Kalapis Zoltán és a szellemi honvédelem (IV.)*. In: *Létünk*, 38. 1. sz. (2008) 87.
- 60 Szentkláray 1914. 105.
- 61 Szentkláray 1914. 55.
- 62 Szentkláray 1914. 58.
- 63 Németh 2010. 113.
- 64 Uo.
- 65 B. A. [BALLAGI Aladár]: „*P. Frigyes*”. In: *A Pallas nagy lexikona*. XIII. kötet. Budapest, 1896. 1023.
- 66 M. L. [MARKÓ László]: „*Petrovics Frigyes, Keresztély*”. In: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002*. I. kötet. Szerk. Beck Mihály et al. Budapest, 2003. 1003.
- 67 Bárány Ágoston: *Csalatás*. In: *Uránia*, 5. (1832) 78.
- 68 Bárány Ágoston: *Torontálvármegye' hajdana*. Budán, A' Magyar Kir. Egyetem' betűivel, 1845. III.
- 69 BLS. [BALÁS Árpád]: „*Ghyczy Ignác*”. In: *A Pallas nagy lexikona*. VIII. kötet. Budapest, 1894. 10–11.; [s.n.]: „*Ghyczy Ignác*”. In: *Magyar életrajzi lexikon*. Első kötet. Főszerkesztő: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967. 595–596.; [s.n.]: „*Ghyczy Ignác*”. In: *Új magyar életrajzi lexikon*. II. Főszerkesztő: Markó László. Budapest, 2001. 1011.; [s.n.]: „*Ghyczy Ignác*”. In: *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái*. III. kötet. Budapest, 1894. 1200–1201.
- 70 OGYK raktári jelzet: A4/9607
- 71 OGYK raktári jelzet: A4/2394
- 72 OGYK raktári jelzet: A4/2359
- 73 OGYK raktári jelzet: A4/2368
- 74 OGYK raktári jelzet: A4/2354
- 75 OGYK raktári jelzet: A4/2456
- 76 OGYK raktári jelzet: A4/2347